

ELŻBIETA RYDZ
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Instytut Psychologii
e-mail: elzbieta.rydz@kul.pl

RAFAŁ P. BARTCZUK
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Instytut Psychologii
e-mail: bartczuk@kul.pl

ANNA WIERADZKA-PILARCZYK
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny
e-mail: anna.wieradzka@amu.edu.pl

Tożsamość religijna a gotowość do wejścia w dialog międzyreligijny

Wstęp

Celem artykułu jest zbadanie związków pomiędzy poziomem konsolidacji tożsamości religijnej, wyrażonym poprzez wymiary tożsamości religijnej, a gotowością do wejścia w dialog międzyreligijny u osób dorosłych. Zjawisko dialogu międzyreligijnego zoperacjonalizowano w oparciu o koncepcję „symbolicznego dialogu w demokratycznym społeczeństwie”¹. Inspirację do opracowania definicji tożsamości religijnej² stanowiła koncepcja tożsamości osobowej opracowana przez Jamesa E. Marcie³, a następnie rozwinięta przez Koena Luyckxa, Seta Schwartza, Michaela Berzonsky’ego, Barta Soenensa,

¹ K. Byrka, T. Grzyb, D. Doliński, *Attitudes, Behavior, Democracy, and Dialogue*, w: K. Jezierska, L. Koczanowicz (red.), *Democracy in Dialogue, Dialogue in Democracy: The Politics of Dialogue in Theory and Practice*, Ashgate Publishing, 2015, ss. 139-157.

² A. Wieradzka-Pilarczyk, *Tożsamość religijna młodych Polaków*, WT UAM, Poznań 2015, s. 99.

³ Zob. J.E. Marcia, *Development and Validation of Ego Identity Status*, „Journal of Personality and Social Psychology” vol. 3, 1966, ss. 551-558; tenże, *Ego identity development*, w: J. Adelson (red.), *Handbook of adolescent psychology*, New York 1980, ss. 159-187; tenże, *Identity and psychosocial development in adulthood*, „Identity: An International Journal of Theory and Research” vol. 2, 2002, ss. 7-28.

Maartena Vansteenkiste, Ilse Smits i Luca Goossensa⁴. Artykuł wpisuje się w nurt badań nad podmiotowymi uwarunkowaniami gotowości do wejścia w dialog międzyreligijny.

W celu weryfikacji hipotezy przebadano 521 osób (282 kobiety i 239 mężczyzn) w wieku od 19 do 60 lat z zastosowaniem Testu Gotowości do Wejścia w Dialog Międzyreligijny (TGDM 2016), autorstwa Elżbiety Rydz, Anny Wieradzkiej-Pilarczyk, Rafała P. Bartczuka oraz testu Statusów Tożsamości Religijnej (STR 2015), opracowanego przez A. Wieradzką-Pilarczyk.

Teoretyczne podstawy badań

Przegląd literatury psychologicznej na temat zagadnienia gotowości do wejścia w dialog międzyreligijny ukazuje bliskość terminologiczną i zakresową pojęcia dialogu międzyreligijnego z pojęciami: dialogu społecznego, dialogu wielokulturowego, tolerancji religijnej czy otwartości na różnorodność religijną. Definicje encyklopedyczne przedstawiają dialog (gr. *dialegein* – rozmawiać) jako rozmowę mającą na celu wzajemne konfrontacje i zrozumienie poglądów, a także współdziałanie w zakresie wspólnego poszukiwania prawdy, obrony wartości ogólnoludzkich (humanizację) oraz współpracy dla sprawiedliwości społecznej i pokoju. Zakłada uznanie godności oraz wolności każdego człowieka i jego prawa do wyrażania własnych poglądów (nawet obiektywnie błędnych) z racji światopoglądowego pluralizmu, wolności sumienia i religii oraz tolerancji⁵.

Komunikacja poprzez dialog spełnia wiele funkcji: utrzymuje więzi społeczne, buduje społeczną tożsamość, pomaga unikać nieporozumień, a jeśli takie wystąpią, pozwala wyjaśniać ich przyczyny. Stwarza także możliwość budowania pozytywnych relacji pomiędzy grupami, wymiany ideowych wartości, wzbogacania własnej wizji świata/wszeczeństwa, rozwoju świadomości różnorodnych perspektyw ujmowania tej samej rzeczywistości. Patrząc dalej na znaczenie komunikacji jako miejsca osobistej formacji i autoformacji, należy zwrócić uwagę na jej istotną rolę w poszukiwaniu obszarów i perspektyw rozwoju i postępu ludzkiego, przy jednoczesnym formowaniu postawy szacunku wobec wszystkich wartości kulturowych, w tym religijnych, co w efekcie zwiększa poczucie bezpieczeństwa i redukuje indywidualne/grupowe lęki oraz zapobiega konfliktom, umożliwiając konstruktywne ich rozwiązywanie⁶.

⁴ Zob. K. Luyckx, S.J. Schwartz, M.D. Berzonsky, B. Soenens, M. Vansteenkiste, I. Smits, L. Goossens, *Capturing ruminative exploration: extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence*, „Journal of Research in Personality” 42/2008, ss. 58-82;

⁵ R. Łukaszyk, *Dialog, Encyklopedia Katolicka*, t. III, TN KUL, Lublin 1979, ss. 1258-1291.

⁶ Zob. M. Abu-Nimer, *Education for Coexistence and Arab-Jewish Encounters in Israel: Potential and Challenges*, „Journal of Social Issues” 60(2)/2004, ss. 405-422; S. Comerford, *Enriching Classroom Learning about Diversity: Supports and Strategies from a Qualitative Study*, „Journal of Teaching in Social Work” 23(3-4)/2003, ss. 159-83; A. Brown, T. Mistry, *Group Work with “Mixed Membership”*

Spośród wielu opracowań z obszaru psychologii komunikacji społecznej, w tym rozwoju umiejętności dyskursu konwersacyjnego⁷, ze względu na tematykę badawczą, jaką jest zjawisko dialogu międzyreligijnego, odnoszącego się do dużych grup społecznych, na uwagę zasługuje koncepcja „symbolicznego dialogu w demokratycznym społeczeństwie”⁸.

Ujmuje ona zjawisko dialogu jako: 1) diadyczną komunikację zbudowaną na 2) mniej lub bardziej symetrycznej wymianie myśli/poglądów 3) w parach zaangażowanych w proces współpracy, którego zadaniem jest 4) stworzenie możliwości obopólnego zrozumienia diskutowanych treści.

Dotychczasowe badania nad uwarunkowaniami kształtowania się „symbolicznego dialogu w demokratycznym społeczeństwie” ukazują, że ważnym punktem wyjścia dialogu pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi jest obopólne zainteresowanie partnerem interakcji, kulturą innych grup, jej historią, zwyczajami i religią. Brak dialogu może być przyczyną tego, że członkowie jednej społeczności działają wyłącznie we własnym interesie lub mają wrażenie, że wiedzą lepiej, czego oczekuje inna grupa społeczna⁹.

Do podmiotowych uwarunkowań rozwoju „symbolicznego dialogu w demokratycznym społeczeństwie” należą m.in.: biologiczne podstawy rozwoju mowy dialogowej¹⁰, rozwój możliwości poznawczych, w tym decentracji poznawczej i społecznej, cechy osobowości (np. ekstra-introwersja, otwartość na doświadczenia, neurotyczność), uznawana hierarchia wartości, skłonność do uprzedzeń, wiek, płeć i inne¹¹. Liczne badania ukazują, że otwartość na różnorodność religijną jest powiązana m.in. z otwartością poznawczą, potrzebą poznawczą (*cognitive need*)¹², otwartością umysłową (*open-mindedness*)¹³ oraz z pokorą intelektualną (*intellectual humility*)¹⁴. Wiele zmiennych osobowościowych zostało uznanych empirycznie za ważne predyktory postaw wobec

Groups: Issues of Race and Gender, „Social Work with Groups” 28(3-4)/2005, ss. 133-148, A. Dessel, M.E. Rogge, *Evaluation of Intergroup Dialogue: A Review of the Empirical Literature*, „Conflict Resolution Quarterly” 26(2)/2008, ss. 199-238. K. Byrka, T. Grzyb, D. Doliński, *Attitudes, Behavior, Democracy, and Dialogue*, cyt. wyd., ss. 139-157.

⁷ Por. I. Kurcz, *Psychologia języka i komunikacji*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 266.

⁸ Zob. K. Byrka, T. Grzyb, D. Doliński, *Attitudes, Behavior, Democracy, and Dialogue*, cyt. wyd., ss. 139-157.

⁹ Tamże, ss. 139-140.

¹⁰ Por. I. Kurcz, *Psychologia języka i komunikacji*, cyt. wyd., ss. 266.

¹¹ Zob. H.H. Clark, *Using Language*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, D. Tannen, *Ty nic nie rozumiesz! Kobieta i mężczyzna w rozmowie*, W.A.B., Warszawa 1995, s. 375; I. Kurcz, *Psychologia języka i komunikacji*, cyt. wyd., s. 266; K. Byrka, T. Grzyb, D. Doliński, *Attitudes, Behavior, Democracy, and Dialogue*, cyt. wyd., ss. 139-157.

¹² P. Watson, Z. Chen, N. Ghorbani, M. Vartanian, *Religious openness hypothesis: Religious reflection, schemas and orientations within religious fundamentalist and biblical foundationalist ideological surroundings*, „Journal of Psychology and Christianity” 43(2)/2015, ss. 99-113.

¹³ G. Gawali, T. Khattar, *The Influence of Multicultural Personality on Attitude Towards Religious Diversity Among Youth*. „Journal of the Indian Academy of Applied Psychology” 42(1)/2016, ss. 117-120.

¹⁴ J. Hook, J. Farrell, K. Johnson, D. Van Tongeren, D. Davis, J. Aten, *Intellectual humility and religious tolerance*, „The Journal of Positive Psychology” 2016, ss. 29-35, DOI: 10.1080/17439760.2016.1167937.

różnorodności religijnej. W badaniach Leslie Francis, Jennyfer Croft, Alice Pykea i Mandy Robbins¹⁵, z użyciem Junior Eysenck Personality Questionnaire Revised, najwyższy poziom otwartości wykazały młodsze kobiety o niskim poziomie psychotyzmu i podwyższonym poziomie zaangażowania (skala neurotyzmu). Osobowościowymi cechami antagonistycznymi do otwartości religijnej, tolerancji religijnej i pluralizmu religijnego są: zamknięcie poznawcze oraz wysoki poziom dogmatyzmu, autorytaryzmu, uległości wobec autorytetu, ogólnej agresji wobec innych osób i uległości wobec konwenansów społecznych. Natomiast pozytywnie z tolerancją religijną korelują: otwartość na doświadczenia, wyobraźnia, wrażliwość artystyczna, bogata emocjonalność, ciekawość poznawcza, plastyczność w zachowaniu i niedogmatyczność¹⁶. Wyniki badań Heinza Streiba¹⁷ ukazują dodatnie korelacje ksenozofii (postawy obejmującej uznanie mądrości innych wierzeń religijnych i otwartość na dialog międzyreligijny) z osobowościowym wymiarem otwartości na doświadczenie, a także z dobrostanem psychologicznym oraz z osobistym wzrostem i stawianiem sobie celów życiowych. W pomiarze Skalą Osobowości Wielokulturowej stwierdzono pozytywne powiązania pomiędzy postawą wobec odmienności religijnej (*attitude towards religious diversity*) a otwartością umysłową (*open-mindedness*) i plastycznością (*flexibility*)¹⁸.

Do społeczno-kulturowych uwarunkowań kształtowania się „symbolicznego dialogu w demokratycznym społeczeństwie” należą m.in.: kultura grupy społecznej, jej historia, normy i zwyczaje, wzorce edukacyjne, hierarchia wartości, wyznawana religia/religie, hierarchia prawd wiary, kultura współpracy/konkurencji, otwartość społeczna na obiektywne informacje międzykulturowe i przepływ tychże informacji, kształtowanie atmosfery aprobaty vs. generowanie uprzedzeń, historyczne doświadczenie politeizmu/monoteizmu kulturowego, tolerancji/nietolerancji społecznej¹⁹. Zaangażowanie religijne

¹⁵ L. Francis, J. Croft, A. Pyke, M. Robbins, *Young people's attitudes to religious diversity: quantitative approaches from social psychology and empirical theology*, „Journal of Beliefs & Values” 33(3)/2012, ss. 279-292.

¹⁶ R. Altemeyer, *The authoritarian specter*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 374; D.M. Webster, A.W. Kruglanski, *Individual differences in need for cognitive closure*, „Journal of Personality and Social Psychology” 67/1994, ss. 1049-1062; N. van der Straten Waillet, I. Roskam, *Are Religious Tolerance and Pluralism Reachable Ideals?*, „Psychological Perspective, Religious Education” 8(1)/2013, ss. 69-87.

¹⁷ H. Streib, R. Hood, C. Klein, *The Religious Schema Scale: Construction and Initial Validation of a Quantitative Measure for Religious Styles*, „The International Journal for the Psychology of Religion” 20/2010, ss. 151-172, DOI: 10.1080/10508619.2010.481223.

¹⁸ Por. G. Gawali, T. Khattar, *The Influence of Multicultural Personality on Attitude Towards Religious Diversity Among Youth*, „Journal of the Indian Academy of Applied Psychology” 42(1)/2016, ss. 118-120.

¹⁹ Zob. A. Anczyka, J. Grzymała-Moszczyńska, *Religious discrimination discourse in the mono-cultural school: the case of Poland*, „British Journal of Religious Education” 2016, ss. 1-12, <http://dx.doi.org/10.1080/01416200.2016.1209457>; H.H. Clark, *Using Language*, cyt. wyd.; I. Kurcz, *Psychologia języka i komunikacji*, cyt. wyd.; K. Byrka, T. Grzyb, D. Doliński, *Attitudes, Behavior, Democracy, and Dialogue*, cyt. wyd., ss. 139-157.

może redukować lub nasilać uprzedzenia religijne²⁰. Predykatorem pozytywnej postawy wobec różnorodności religijnej była religijność z obrazem Boga jako kochającego i miłosiernego²¹. Pomiar religijnego fundamentalizmu ujawnił jego ujemne powiązanie z otwartością poznawczą²².

Nasze zainteresowanie wzbudziło poszukiwanie związków pomiędzy poziomem konsolidacji tożsamości religijnej jednostki a jej gotowością do wejścia w dialog międzyreligijny²³. Przegląd literatury przedmiotu w obszarze badań nad podmiotowymi korelatami otwartości jednostki na dialog międzyreligijny ukazuje lukę w interesującym nas zakresie. Sformułowaliśmy pytanie badawcze: Czy istnieje związek pomiędzy wymiarami tożsamości religijnej a gotowością do wejścia w dialog międzyreligijny? Jako podstawę teoretyczną do badań nad tożsamością religijną przyjęliśmy koncepcję rozwoju tożsamości religijnej A. Wieradzkiej-Pilarczyk (2015), wywodzącą się z koncepcji statusów tożsamości J.E. Marcii, rozwiniętej przez K. Luyckxa, Seta J. Schwartza, Michaela D. Berzonsky'ego i innych.

Luyckx i współpracownicy²⁴, kontynuując prace nad koncepcją J.E. Marcii, wyróżnili pięć wymiarów tożsamości: 1) eksplorację wszerek, jako badanie nowych obszarów, 2) eksplorację w głąb, czyli rozpoznawanie poprzez weryfikację, 3) podejmowanie zobowiązań, 4) identyfikację z zobowiązaniami; wprowadzili także 5) wymiar eksploracji ruminacyjnej, jako dezadaptacyjną formę eksploracji.

Tożsamość religijna definiowana jest jako wewnętrzna autoidentyfikacja z rzeczywistością nadprzyrodzoną, tworzona przez osobę w dynamicznym procesie integracji indywidualnego oraz społecznego obrazu religijności²⁵. Tworzenie tożsamości opiera się na dynamicznie i naprzemiennie zachodzących procesach eksploracji i zobowiązania (zaangażowania). Tożsamość religijna opisana jest poprzez pięć wymiarów: 1) eksplorację wszerek (poszukiwania osobistych wartości w sferze religijności), 2) eksplorację w głąb (pogłębiona ocena wybranych przez siebie wartości w sferze religijności), 3) eksplorację ruminacyjną (rozproszenie, niezdecydowanie w sferze religij-

²⁰ Por. J. Burch-Brown, W. Baker, *Religion and reducing prejudice*, „Group Processes & Inter-group Relations” 19(6)/2016, ss. 784-807.

²¹ Por. L. Francisca, J. Crofta, A. Pyke, M. Robbins, *Young people's attitudes to religious diversity: quantitative approaches from social psychology and empirical theology*, „Journal of Beliefs & Values” 33(3)/2012, ss. 279-292.

²² Por. P. Watson, Z. Chen, N. Ghorbani, M. Vartanian, *Religious openness hypothesis: Religious reflection, schemas and orientations within religious fundamentalist and biblical foundationalist ideological surrounds*, „Journal of Psychology and Christianity” 43(2)/2015, ss. 99-113.

²³ Por. E. Rydz, A. Wieradzka-Pilarczyk, *Religious identity status and readiness for interreligious dialogue in youth. Developmental analysis*, „Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration. Journal for Mental Changes” XXII(1)/2017, ss. 24-38.

²⁴ Zob. K. Luyckx, L. Goossens, B. Soenens., *A developmental contextual perspective on identity construction in emerging adulthood: Change dynamics in commitment formation and commitment evaluation*, „Developmental Psychology” 42/2006, ss. 366-380.

²⁵ Por. A. Wieradzka-Pilarczyk, *Tożsamość religijna młodych Polaków*, cyt. wyd., s. 99.

ności), 4) podjęcie zobowiązań (wybory i zobowiązania w obszarach uznanej przez siebie religijności) oraz 5) identyfikację z zobowiązaniem (identyfikacja z dokonanymi wyborami i zobowiązaniami w obszarach uznanej przez siebie religijności). Różnorodne wzajemne układy wymiarów eksploracji i zobowiązania pozwoliły autorce na wyróżnienie statusów tożsamości religijnej, cechujących się różnym poziomem konsolidacji i dojrzałości, różnym poziomem uwewnętrznienia religijności i jej regulacyjnej funkcji w życiu jednostki, różnym poziomem otwartości i przepuszczalności granic tożsamości religijnej i otwartości na osoby innej wiary. Badania przeprowadzone w 2014 r. pozwoliły na wyodrębnienie w badanej próbie Polaków między 18. a 40. rokiem życia cztery statusy tożsamości religijnej: 1) uwewnętrzniona tożsamość religijna, 2) zewnętrzna tożsamość religijna, 3) tożsamość religijna poszukująca z ruminacją i bez ruminacji), 4) tożsamość religijna obojętna²⁶.

W badaniach prowadzonych nad statusami tożsamości religijnej wykryto jej związek z wiekiem, płcią osób badanych, ogólnymi statusami tożsamości, poziomem centralności religijności, rodzinną identyfikacją religijną, religijnymi przekonaniami postkrytycznymi²⁷, poziomem rozwoju religijności²⁸, kryzysem religijnym²⁹.

Metodologia badań własnych

Na podstawie wyżej przedstawionego przeglądu badań nad osobowościowymi, społecznymi i religijnymi uwarunkowaniami postaw wobec odmiennych religii założono, że otwartość na dialog międzyreligijny jest powiązana z tożsamością religijną cechującą się względnie wysokim poziomem konsolidacji i dojrzałości, uwewnętrznienia religijności i jej regulacyjnej funkcji w życiu jednostki. Charakteryzuje się ona bowiem również większą otwartością i przepuszczalnością granic oraz otwartością na osoby innej wiary³⁰. Postawiono jedną hipotezę ogólną i dwie hipotezy szczegółowe.

Hipoteza ogólna: Zachodzi związek pomiędzy wymiarami tożsamości religijnej a gotowością do wejścia w dialog międzyreligijny.

Hipotezy szczegółowe

H1: Zachodzi dodatni związek pomiędzy wymiarami tożsamości religijnej świadczącymi o jej większej konsolidacji: eksploracją w głąb, podjęciem zob-

²⁶ Tamże, s. 175 nn.

²⁷ Tamże, ss. 190-204.

²⁸ E. Rydz, C. Walesa, M. Tatala, *Structure and Level of Religiosity Test. Polish Psychological Bulletin. Special issue: Subjectivity and autonomy from human development perspective*, „Polish Psychological Bulletin” 48(1)/2017, ss. 20-27.

²⁹ Por. E. Rydz, A. Wieradzka-Pilarczyk *Religious identity status and readiness for interreligious dialogue in youth. Developmental analysis*, cyt. wyd., ss. 24-38.

³⁰ Por. A. Wieradzka-Pilarczyk, *Tożsamość religijna młodych Polaków*, cyt. wyd., s. 99.

wiązania i identyfikacją z zobowiązaniem a gotowością do wejścia w dialog międzyreligijny.

H2: Wystąpi ujemna korelacja pomiędzy wymiarami tożsamości religijnej świadczącymi o jej mniejszej konsolidacji: eksploracją wszerz i eksploracją ruminacyjną a gotowością do wejścia w dialog międzyreligijny.

Postawiono także pytanie eksploracyjne: Czy wystąpią różnice w korelacjach pomiędzy wymiarami tożsamości religijnej a gotowością do wejścia w dialog międzyreligijny związane z płcią osób badanych?

Metody badawcze

W celu weryfikacji postawionych hipotez posłużono się dwoma metodami badawczymi: Testem Gotowości Wejścia w Dialog Międzyreligijny (TGDM, Rydz, Bartczuk, Wieradzka-Pilarczyk, 2017) oraz Skalą Tożsamości Religijnej (STR, Wieradzka-Pilarczyk, 2015).

Test Gotowości Wejścia w Dialog Międzyreligijny (TGDM, Rydz, Bartczuk i Wieradzka-Pilarczyk, 2017), powstał w oparciu o koncepcję „symbolicznego dialogu w demokratycznym społeczeństwie”³¹, która ujmuje zjawisko dialogu jako: 1) diadyczną komunikację zbudowaną na 2) mniej lub bardziej symetrycznej wymianie myśli/poglądów 3) w parach zaangażowanych w proces współpracy, którego zadaniem jest 4) stworzenie możliwości obopólnego zrozumienia dyskutowanych treści.

Test zbudowany jest z 28 itemów, analiza czynnikowa ujawniła cztery wymiary dialogu międzyreligijnego (N=571). Odpowiedzi zaznaczane są na 5-stopniowej skali: 5 – zdecydowanie zgadzam się, 4 – zgadzam się, 3 – trudno powiedzieć, 2 – nie zgadzam się, 1 – zdecydowanie nie zgadzam się.

Rzetelność skali mierzono z zastosowaniem współczynnika zgodności wewnętrznej na próbie konstrukcyjnej. Uzyskano następujące miary rzetelności: Wynik globalny: „Gotowość do dialogu międzyreligijnego” (28 itemów, alfa Cronbacha: ,89), Skala 1: „Gotowość do komunikacji na tematy religijne” (diadyczną komunikacją: 7 itemów, alfa Cronbacha: ,89), Skala 2: „Gotowość do poszukiwania obopólnego zrozumienia” (obopólnego zrozumienia dyskutowanych treści: 7 itemów, alfa Cronbacha: ,85), Skala 3: „Bariery dla symetryczności dialogu” (symetrycznej wymianie myśli/poglądów: 7 itemów, alfa Cronbacha: ,80), Skala 4: „Gotowość do komunikacji z przedstawicielami innych religii” (7 itemów, alfa Cronbacha: ,81).

³¹ Zob. K. Byrka, T. Grzyb, D. Doliński, *Attitudes, Behavior, Democracy, and Dialogue*, cyt. wyd., ss. 139-157.

Trafność kryterialna skali

Trafność teoretyczną skali wstępnie potwierdzono poprzez skorelowanie jej z polskim tłumaczeniem Skali Schematów Religijnych H. Streiba, która posiada podskale Xenos (Xenosophia, dialog międzyreligijny). Wynik globalny TGDM koreluje dodatnio ze skalą: Xenos ($r = 0,17$, $p = 0,018$). Skala Bariery dla symetryczności dialogu koreluje ujemnie z Xenos ($r = -0,14$, $p = 0,044$). Stwierdzona zależność ukazuje trafność nowej skali, zaś stosunkowo niskie wartości korelacji pokazują, że mierzone konstrukty niezupełnie pokrywają się znaczeniowo.

Opis podskal „Testu Gotowości Wejścia w Dialog Międzyreligijny”:

Skala 1. „Gotowość do komunikacji na tematy religijne”: a) nawiązywanie rozmów o tematyce religijnej, b) subiektywne poczucie osobistej otwartości w rozmowie o tematyce religijnej, c) subiektywne poczucie łatwość/trudność dzielenia się przemyśleniami na temat wiary, d) zainteresowania rozmową na tematy religijne z osobami innych wyznań.

Skala 2. „Gotowość do poszukiwania obopólnego zrozumienia”: a) otwartość na zrozumienie poglądów religijnych drugiej osoby, b) szacunek dla odmienności poglądów, c) umiejętność wysłuchania do końca stanowiska drugiej osoby, d) przekonanie o wartości dobrej komunikacji (rozmowy) w rozwiązywaniu /niejasności, konfliktów.

Skala 3. „Bariery dla symetryczności dialogu”: a) poczucie trudności z zaakceptowaniem odmiennych poglądów, b) poczucie dyskomfortu w sytuacji konfrontacji z osobą o innych poglądach religijnych, c) odczucie gniewu w sytuacji konfrontacji z osobą o innych poglądach religijnych, d) poczucie bycia dominującym w sytuacji konfrontacji z osobą o innych poglądach religijnych.

Skala 4. „Gotowość do komunikacji z przedstawicielami innych religii”: a) łatwość nawiązywania kontaktów z osobami o innych poglądach religijnych, b) zainteresowanie rozmowami z osobami o innych poglądach religijnych, c) łatwość przyjmowania perspektywy osoby o innych poglądach religijnych, d) potrzeba angażowania się w problemy osób o innych poglądach religijnych.

Skala Tożsamości Religijnej (STR³²) składa się z pięciu podskal będących wymiarami tożsamości religijnej: eksploracja wszersch (4 pozycje), eksploracja w głąb (EG – 6 pozycji), eksploracja ruminacyjna (5 pozycji), podjęcie zobowiązania (6 pozycji) oraz identyfikacja z zobowiązaniem (12 pozycji). Łączna liczba pozycji: 33. Badany ustosunkowuje się do pozycji, zakreślając odpowiednią wartość na skali od 1 do 7. STR spełnia wymogi psychometryczne, charakteryzuje się zadowalającą trafnością i rzetelnością podskal. Współ-

³² A. Wieradzka-Pilarczyk, *Tożsamość religijna młodych Polaków*, cyt. wyd.

Tabela 1. Średnie i odchylenia standardowe wyników pomiaru skalą TGDM dla kobiet ($n = 313$) i mężczyzn ($n = 258$)

Zmienna	Płeć	M	SD	t	df	p
1. Gotowość do komunikacji na tematy religijne	K	3,77	0,96	1,329	521,17	0,185
	M	3,66	1,071			
2. Gotowość do poszukiwania obopólnego zrozumienia	K	4,51	0,686	3,471	480,98	0,001
	M	4,28	0,876			
3. Bariery dla symetryczności dialogu	K	2,60	0,769	-2,137	549,23	0,033
	M	2,74	0,766			
4. Gotowość do komunikacji z przedstawicielami innych religii	K	3,34	0,786	0,526	527,51	0,599
	M	3,30	0,859			
Wynik globalny: gotowość do dialogu międzyreligijnego	K	4,00	0,547	2,610	513,09	0,009
	M	3,87	0,063			

Źródło: badania własne.

czynnikiem korelacji pozycji test – retest w dwukrotnym pomiarze stałości podskal kwestionariusza w odstępie czterech tygodni wynoszą od 0,641 do 0,938 z najwyższym wynikiem dla podskali identyfikacji z zobowiązaniem. Współczynnik alfa Cronbacha dla poszczególnych podskal waha się od 0,78 do 0,95, również z najwyższym wynikiem dla identyfikacji z zobowiązaniem³³.

Osoby badane

Badaniami objęto 521 osób (282 kobiety i 239 mężczyzn) w wieku od 19 do 60 lat metodą papier-olówek.

Wyniki

Średnia wyniku globalnego, mierzącego gotowość do dialogu międzyreligijnego jest wyższa niż środkowy punkt skali (powyżej 3,0), tak dla kobiet, jak i mężczyzn. Wyniki były istotnie wyższe dla kobiet niż dla mężczyzn (tab. 1).

Najwyższe wyniki uzyskali badani w skali 2. „Gotowość do poszukiwania obopólnego zrozumienia”, istotnie wyższe dla kobiet (tab. 1).

Najniższe wyniki uzyskali badani w skali 3. Bariery dla symetryczności dialogu, która mierzy trudności w wejściu w dialog międzyreligijny. Wyniki są bliskie środkowemu punktowi na skali odpowiedzi, co oznacza, że badani

³³ Tamże, ss. 147-154.

Tabela 2. Korelacje r-Pearsona dla wyników pomiaru TGDM i STR ($N = 521$)

Zmienna	Eksploracja w głąb	Eksploracja wszerek	Ekploracja ruminacyjna	Podjęcie zobowiązań	Identyfikacja z zobowiązaniami
Gotowość do komunikacji na tematy religijne	0,13**	-0,10*	-0,11**	0,29***	0,29***
Gotowość do poszukiwania obopólnego zrozumienia	-0,01	-0,05	-0,11*	0,13**	0,10*
Bariera dla symetryczności dialogu	0,14**	-0,02	0,06	0,06	0,04
Gotowość do komunikacji z przedstawicielami innych religii	0,07	0,06	-0,05	0,15***	0,10*
Gotowość do dialogu międzyreligijnego	0,03	-0,03	-0,12**	0,20***	0,18***

* - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$; *** - $p < 0,001$

Źródło: badania własne.

dostrzegają różne problemy w wejściu w dialog międzyreligijny. Istotnie więcej barier dostrzegają mężczyźni niż kobiety (tab. 1).

Tabela 2 przedstawia wyniki korelacji pomiędzy skalami gotowości do dialogu międzyreligijnego TGDM a wymiarami tożsamości religijnej STR. Natomiast wyniki korelacji z uwzględnieniem płci osób badanych zostały zestawione w tabeli 3.

Wystąpiły istotne dodatnie korelacje pomiędzy Wynikiem globalnym TGDM, mierzącym gotowość do dialogu międzyreligijnego, a dwoma wymiarami tożsamości religijnej konstytuującymi dojrzałe formy tożsamości religijnej: podjęciem zobowiązania i identyfikacją z zobowiązaniem, zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn.

Wynik globalny TGDM ujemnie koreluje z wymiarem eksploracji ruminacyjnej STR, co oznacza, że rozproszenie, niezdecydowanie w sferze religijności nie sprzyja dialogowi międzyreligijnemu.

Z wymiarem eksploracji w głąb STR korelują dodatnio istotnie dwie skale TGDM: 1. Gotowości do komunikacji na tematy religijne, przy czym analiza z uwzględnieniem płci wykazała, że zależność ta dotyczy badanych kobiet, ale nie mężczyzn (test istotności różnic między korelacjami: $z = 3,37$; $p < 0,001$) oraz 3. Bariera dla symetryczności dialogu, podobnie widoczna u badanych kobiet, ale nie u mężczyzn (test istotności różnic między korelacjami: $z = 3,27$; $p < 0,001$).

Z wymiarem eksploracji wszerek STR koreluje ujemnie istotnie skala 1. Gotowości do komunikacji na tematy religijne TGDM. Analiza z uwzględnieniem płci badanych osób ukazuje, że zależność ta jest bardziej istotna dla badanych mężczyzn, choć nie wystąpiły istotne różnice we współczynnikach korelacji.

Tabela 3. Korelacje r-Perasona dla wyników TGDM i STR dla kobiet (n = 282) i mężczyzn (n = 239)

Zmienna	Płeć	Eksploracja w głąb	Eksploracja wszcz	Eksploracja ruminacyjna	Podjęcie zobowiązań	Identyfikacja z zobowiązaniami
Gotowość do komunikacji na tematy religijne	K	0,28**	-0,04	-0,01	0,30**	0,35**
	M	-0,01	-0,15*	-0,22**	0,28**	0,21**
Gotowość do poszukiwania obopólnego zrozumienia	K	0,04	-0,04	-0,11	0,18**	0,15*
	M	-0,02	-0,03	-0,08	0,08	0,07
Bariery dla symetryczności dialogu	K	0,26**	0,04	0,14*	0,02	0,05
	M	-0,03	-0,12	-0,07	0,11	0,04
Gotowość do komunikacji z przedstawicielami innych religii	K	0,07	0,04	-0,04	0,17**	0,11
	M	0,07	0,09	-0,06	0,13*	0,09
Gotowość do dialogu międzyreligijnego	K	0,07	-0,03	-0,10	0,24**	0,23**
	M	0,02	-0,01	-0,12	0,16*	0,14*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; krojem półgrubym pary współczynników korelacji różniące się statystycznie ($p < 0,05$)

Źródło: badania własne.

Wymiar eksploracji ruminacyjnej STR koreluje ujemnie istotnie z dwiema skalami TGDM: skalą 1. Gotowości do komunikacji na tematy religijne, przy czym istotną korelację stwierdzono u badanych mężczyzn (test istotności różnic między korelacjami: $z = 2,41$; $p = 0,016$), oraz ze skalą 2. Gotowości do poszukiwania obopólnego zrozumienia, a także dodatnio koreluje ze skalą 3. Bariery dla symetryczności dialogu jedynie u badanych kobiet (test istotności różnic między korelacjami: $z = 2,42$; $p = 0,015$).

Kolejny wymiar STR – podjęcie zobowiązania koreluje dodatnio z trzema skalami TGDM: skalą 1. Gotowości do komunikacji na tematy religijne, wysoce istotnie zarówno u kobiet, jak i mężczyzn (tab. 3), 2. Gotowości do poszukiwania obopólnego zrozumienia (istotność ta dotyczy badanych kobiet), 4. Gotowość do komunikacji z przedstawicielami innych religii. Istotność ta dotyczy zarówno kobiet i mężczyzn.

Wymiar ostatni STR identyfikacja z zobowiązaniem także koreluje dodatnio z trzema skalami TGDM, a mianowicie skalą 1. Gotowości do komunikacji na tematy religijne, wysoce istotnie zarówno u kobiet, jak i mężczyzn (tab. 3), 2. Gotowości do poszukiwania obopólnego zrozumienia (istotność ta dotyczy badanych kobiet) oraz nieznacznie ze skalą 4. Gotowość do komunikacji z przedstawicielami innych religii, istotność ta dotyczy zarówno kobiet i mężczyzn.

Wnioski

Większość społeczeństwa polskiego deklaruje przynależność do Kościoła katolickiego (87,7% populacji polskiej³⁴), należymy więc do monolitycznych społeczności wyznaniowych³⁵. Jednocześnie zachodzą u nas intensywne transformacje socjokulturowe, takie jak postępująca globalizacja, budowanie cyberprzestrzeni informacyjnej, migracja edukacyjna i zarobkowa i wiele innych. Psychologowie empirycznie stwierdzają istotną funkcję pozytywnych doświadczeń w zakresie międzykulturowych kontaktów społecznych w kształtowaniu otwartości międzyreligijnej³⁶. Ważnym poznawczo zagadnieniem stało się dla nas poszukiwanie związków pomiędzy tożsamością religijną a gotowością na dialog międzyreligijny. Celem prowadzonych badań była odpowiedź na pytanie: Czy wystąpi związek pomiędzy wymiarami tożsamości religijnej a gotowością do wejścia w dialog międzyreligijny? Badaniami objęte były osoby w okresie wczesnej i średniej dorosłości (od 19. do 60. roku życia).

Uzyskane wyniki potwierdziły postawioną hipotezę ogólną, która zakładała, że istnieje związek pomiędzy wymiarami tożsamości religijnej a gotowością do wejścia w dialog międzyreligijny, potwierdzone zostały także hipotezy szczegółowe.

Średnia wyniku globalnego, mierzącego gotowość do dialogu międzyreligijnego, jest wyższa niż środkowy punkt skali (powyżej 3,0), tak dla kobiet, jak i dla mężczyzn, co obrazuje tendencję do otwartości na dialog międzyreligijny osób badanych. Kobiety uzyskały istotnie wyższy niż mężczyźni wynik globalny w skali TGDM oraz w podskali mierzącej gotowość do poszukiwania obopólnego zrozumienia, mierzącej otwartość na zrozumienie poglądów religijnych drugiej osoby, szacunek dla odmienności poglądów, umiejętność wysłuchania do końca stanowiska drugiej osoby oraz przekonanie o wartości dobrej komunikacji (rozmowy) w rozwiązywaniu niejasności i konfliktów.

Wszyscy badani uzyskali najniższe wyniki w skali 3. TGDM, mierzącej bariery dla symetryczności dialogu, przejawiające się w poczuciu trudności z zaakceptowaniem odmiennych poglądów, poczuciu dyskomfortu/gniewu w sytuacji konfrontacji z osobą o innych poglądach religijnych czy poczuciu bycia dominującym w konfrontacji z osobą innej wiary. Istotnie więcej barier dostrzegają mężczyźni niż kobiety.

Hipoteza 1

Wyniki korelacji pomiędzy wymiarami Skali Tożsamości Religijnej (STR) a skalami Testu Gotowości do Wejścia w Dialog Międzyreligijny ujawniły,

³⁴ P. Cieciałąg, *Wyznania religijne w Polsce 2012-2014*, GUS, Warszawa 2016, s. 16.

³⁵ Por. A. Anczyka, J. Grzymała-Moszczyńska, *Religious discrimination discourse in the mono-cultural school: the case of Poland*, cyt. wyd., ss. 1-12.

³⁶ Zob. J. Burch-Brown, W. Baker, *Religion and reducing prejudice*, cyt. wyd., ss. 784-807

zgodnie z hipotezami, istotne dodatnie korelacje pomiędzy wymiarami konstytuującymi dojrzałe formy tożsamości religijnej, do których należą: eksploracja w głąb, podjęcie zobowiązania i identyfikacja z zobowiązaniem.

Z wymiarem eksploracji w głąb skali STR, mierzącej pogłębioną ocenę wybranych przez siebie wartości w sferze religijności³⁷, korelują dodatnio dwie skale TGDM: 1. Gotowości do komunikacji na tematy religijne oraz 3. Bariery dla symetryczności dialogu, przy czym analiza z uwzględnieniem płci wykazała, że zależność ta dotyczy badanych kobiet. Oznacza to, że procesowi pogłębiania i interioryzacji wybranych przez siebie wartości religijnych może towarzyszyć zachwianie symetrii dialogu międzyreligijnego z możliwością wystąpienia poczucia trudności z zaakceptowaniem odmiennych poglądów, poczuciem dyskomfortu i negatywnych emocji w sytuacji konfrontacji z osobą o innych poglądach religijnych, a także poczucie bycia dominującym w sytuacji konfrontacji z osobą o innych poglądach religijnych.

Wymiar podjęcia zobowiązania mierzący wybory i zobowiązania w obszarach uznanej przez siebie religijności oraz wymiar identyfikacji z zobowiązaniem mierzący identyfikację z dokonanymi wyborami i zobowiązaniami w obszarach uznanej przez siebie religijności dodatnio korelują z Wynikiem globalnym TGDM oraz z jego trzema skalami: skalą 1. Gotowości do komunikacji na tematy religijne, zarówno u kobiet, jak i mężczyzn, skalą 2. Gotowości do poszukiwania obopólnego zrozumienia, jedynie u kobiet, oraz skalą 4. Gotowości do komunikacji z przedstawicielami innych religii. Istotność ta dotyczy zarówno kobiet i mężczyzn.

Oznacza to, że osoby religijne, identyfikujące się z własnym wyborem wiary, charakteryzują się łatwością w nawiązywaniu rozmów o tematyce religijnej, poczuciem osobistej otwartości i łatwością dzielenia się przemyśleniami na temat wiary, zainteresowaniem rozmową na tematy religijne z osobami innych wyznań, otwartością na zrozumienie poglądów religijnych drugiej osoby, szacunkiem dla odmienności poglądów, umiejętnością wysłuchania do końca stanowiska drugiej osoby oraz łatwością przyjmowania perspektywy osoby o innych poglądach religijnych.

Pogłębienie religijności poprzez podjęcie i identyfikację z zobowiązaniem wzmaga u kobiet gotowość do poszukiwania obopólnego porozumienia z osobami o innych wyznaniach religijnych.

Hipoteza 2

Z wymiarem eksploracji wszczep STR, mierzącej poszukiwania osobistych wartości w sferze religijności, ujemnie koreluje skala 1. Gotowości do komunikacji na tematy religijne TGDM. Analiza z uwzględnieniem płci badanych osób ukazuje, że zależność ta jest istotna dla badanych mężczyzn.

Wymiar eksploracji ruminacyjnej STR istotnie ujemnie koreluje z Wynikiem globalnym TGDM oraz z dwoma jego skalami: skalą 1. Gotowości do

³⁷ A. Wieradzka-Pilarczyk, *Tożsamość religijna młodych Polaków*, cyt. wyd., ss. 148-149.

komunikacji na tematy religijne (u badanych mężczyzn) oraz ze skalą 2. Gotowości do poszukiwania obopólnego zrozumienia (u kobiet i u mężczyzn) oraz dodatnio koreluje ze skalą 3. Bariery dla symetryczności dialogu jedynie u badanych kobiet, co oznacza, że rozproszenie, niezdecydowanie w sferze religijności nie sprzyja dialogowi międzyreligijnemu.

Weryfikacja pytania eksploracyjnego wykazała różnice w korelacjach pomiędzy wymiarami tożsamości religijnej a gotowością do wejścia w dialog międzyreligijny, związane z płcią osób badanych.

U badanych kobiet zarówno eksploracji w głąb, jak i ruminacyjnemu rozproszeniu towarzyszyć mogą zakłócenia w budowaniu symetrycznego dialogu międzyreligijnego: w pierwszym przypadku z powodu poczucia silnego zaangażowania i wzrastającej wagi nabywanych treści religijnych, w drugim zaś z powodu niepewności, rozproszenia, niezdecydowania w sferze religijnej. Z wymiarami podjęcia zobowiązania oraz identyfikacji z zobowiązaniem koreluje istotnie dodatnio u kobiet skala Gotowości do poszukiwania obopólnego zrozumienia. Jest to zgodne z ogólnorozwojowymi prawidłowościami funkcjonowania społecznego kobiet, które posiadają silniejszą potrzebę wspólnotowości (*connectedness*) niż mężczyźni³⁸.

Mężczyźni w czasie osobistych poszukiwań w sferze wartości religijnych (eksploracja wszerej) mają tendencję do mniejszej gotowości do komunikacji na tematy religijne (skala 4, TGDM), wyrażającą się zmniejszonym zainteresowaniem kontaktami z osobami o innych poglądach religijnych, przyjmowaniem ich perspektywy oraz mniejszą potrzebą zaangażowania się w problemy osób o innych poglądach religijnych.

Niniejsze badania wpisują się w nurt badań nad podmiotowymi korelatami gotowości do wejścia w dialog międzyreligijny. Pozytywne związki otwartości i tolerancji religijnej z otwartością na doświadczenia, ciekawością poznawczą, plastycznością w zachowaniu i niedogmatycznością opisywali w swoich pracach Robert Altemeyer, Donna Webster i Arie Kruglanski, Nastasya Van der Straten Waillet i Isabelle Roskam³⁹. Stwierdzali także ujemne powiązania z zamknięciem poznawczym oraz wysokim poziomem dogmatyzmu, autorytaryzmu, submisji autorytetom, ogólnej agresji wobec innych osób i uległości wobec konwenansów społecznych.

Potwierdzenie hipotezy o dodatnich korelacjach gotowości do dialogu międzyreligijnego z wymiarami tożsamości religijnej konstytuującymi dojrzałe statusy tożsamości religijnej, a mianowicie: eksploracją w głąb, podjęciem

³⁸ C. Walesa, *Rozwój religijności człowieka*, w: S. Głaz (red.), *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, WAM, Kraków 2006, ss. 111-146; E. Rydz, *Tendencje rozwojowe religijności młodych dorosłych*, KUL, Lublin 2012, ss. 280.

³⁹ R. Altemeyer, *The authoritarian specter*, cyt. wyd., ss. 374; D.M. Webster, A.W. Kruglanski, *Individual differences in need for cognitive closure*, cyt. wyd., ss. 1049-1062; N. van der Straten Waillet, I. Roskam, *Are Religious Tolerance and Pluralism Reachable Ideals?*, cyt. wyd., ss. 69-87.

zobowiązania i identyfikacją z zobowiązaniem, oraz o ujemnych korelacjach gotowości do dialogu międzyreligijnego z tymi wymiarami tożsamości religijnej, które konstytuują niedojrzałe statusy tożsamości religijnej: eksploracją wszerz oraz eksploracją ruminacyjną – jest ważnym uzupełnieniem stanu dotychczasowej wiedzy na temat osobowościowych (tożsamościowych) i religijnych predyktorów otwartości na dialog międzyreligijny.

Badania nad podmiotowymi uwarunkowaniami gotowości do wejścia w dialog międzyreligijny obejmują szerokie spektrum zagadnień zarówno teoretycznych, jak też metodologicznych. Wymagają dalszej eksploracji i kolejnych badań z udziałem różnych grup wiekowych, kulturowych i religijnych.

Elżbieta Rydz, Anna Wieradzka-Pilarczyk, Agnieszka Zdunika – RELIGIOUS IDENTITY AND READINESS TO ENTER INTO INTERRELIGIOUS DIALOGUE

The article is part of the study of subjective conditions of readiness to enter into interreligious dialogue. Its aim is to show the relationship between the level of consolidation of religious identity, expressed through the dimensions of religious identity, and readiness to enter into interreligious dialogue in adults. The research used theoretical development of symbolic dialogue in a democratic society and a psychological approach to the topic of religious identity.